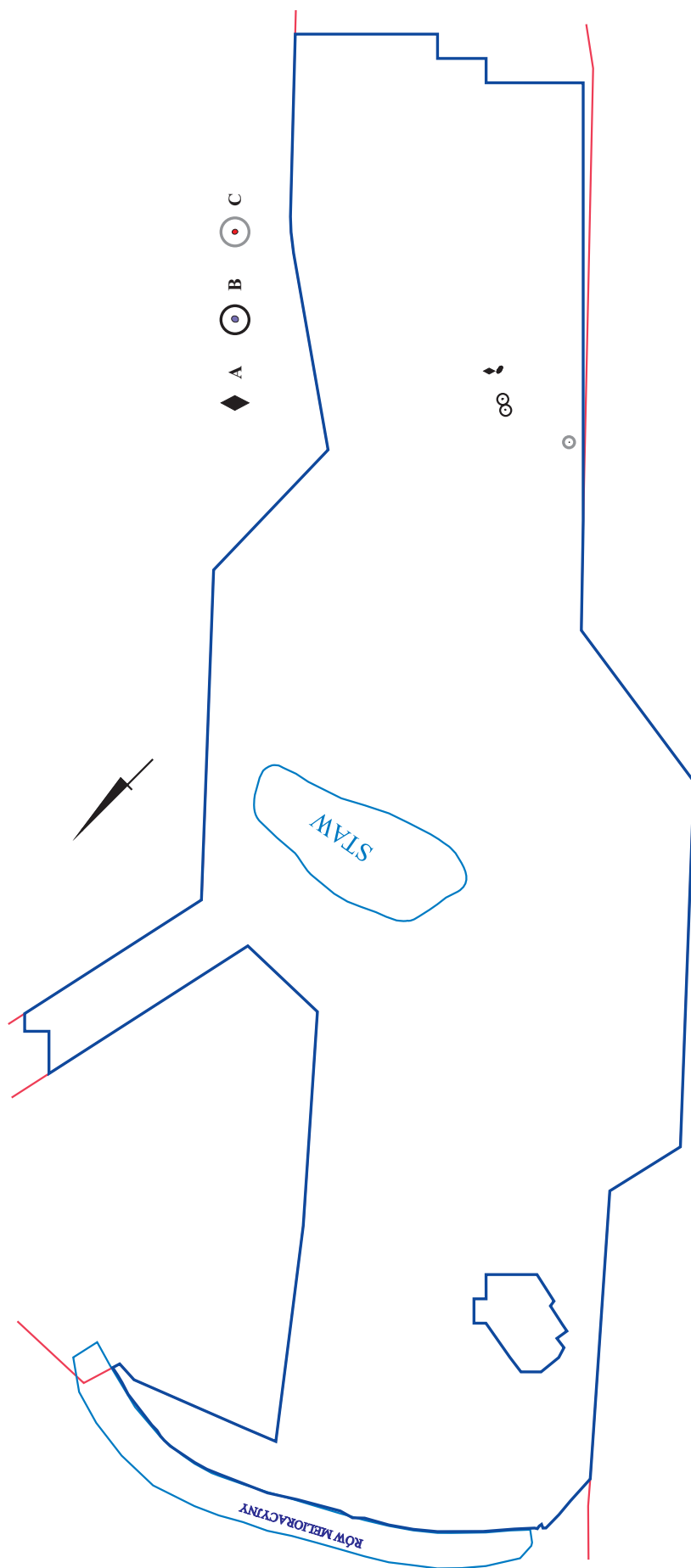

STREFA SEPULKRALNA Z PÓŻNEGO OKRESU HALSZTACKIEGO

W południowej partii pasa badawczego natrafiono na 4 obiekty grobowe o zróżnicowanym charakterze, zlokalizowane w strefie o rozpiętości około 40 m (ryc. 57): obiekt 294 (ha III, ar 67), obiekt 430 (ha III, ar 66/67), obiekt 432 (ha III, ar 66) oraz 504 (ha III, ar 94).

Grób oznaczony jako obiekt 294 posiadał wydłużony, owalnie prostokątny kształt w rzucie poziomym z łukowato uformowanymi krótszymi bokami, o wymiarach 1,4–1,6×3 m i głębokości 0,52 m, zorientowany wzdłuż linii N-S (tabl. 146:1). Wyróżnia go konstrukcja z użyciem kamiennego materiału obwarowującego ściany wannowatego zagłębienia a także jego dno, przy czym obok różnej wielkości naturalnych okazów narzutowych do jego budowy wykorzystano również kamienie żarnowe (tabl. 146: 5–8). Można domniemywać, że pierwotnie komorę grobową nakrywał nasyp kurhanowy, który został zniwelowany w wyniku późniejszej działalności, co jest uzasadnione lokalizacją analizowanego grobu w strefie intensywnego osadnictwa z okresu rzymskiego oraz okresu średniowiecza. Na spodniej warstwie kamieni odkryto słabo zachowane szczątki szkieletu zorientowanego głową na południe, należącego do młodego osobnika o nieokreślonej płci w wieku około 13–14 lat, *infans II* (patrz analiza antropologiczna A. Zielińskiej). Odkryto w nim wyposażenie w postaci dwóch trójlistnych, brązowych grocików do strzał typu scytyjskiego, złożonych w partii nóg oraz fragment nieokreślonego przedmiotu z brązu odkrytego przy pozostałościach czaszki (tabl. 146: 2–4). Obydwa grociki są uszkodzone i w momencie odkrycia były pokryte silnym nadkładem mineralno-korozyjnym.¹ Pierwszy egzemplarz o zachowanej długości 2,3 cm (tabl. 146: 2) posiada tulejkę długości 0,9 cm i fragmentarycznie zachowane ostrze, o dosyć wąskich, laurówatych liściach, z lekką asymetrią na osi tulejki. Taka morfologia umieszcza go pomiędzy typem II:1, wariant 1 lub 2 wg A. I. Meljukowej (1964; ryc. 1, tabl. V; tabl. 6, Ł:7), łączącym się z I grupą chronologiczną, datowaną na VII-VI w. p.n.e., a typem II: 2, wariant 1, łączącym się z II grupą chronologiczną, datowaną na VI-V w. p.n.e. (A. I. Meljukowa 1964, ryc. 1, tabl. V; tabl. 7, A:13). Ze znalezisk z terenu Polski zbliżone egzemplarze można przytoczyć z wyżynnej osady obronnej w Strzegomiu oraz w postaci znaleziska z bliżej nieokreślonej miejscowości ze Śląska (M. Gedl 2014, s. 59–60, 62; tabl. 7: 457, 462, 500). Z kolei drugi grocik, o zachowanej długości 2,8 cm (tabl. 146: 3) posiada smukłe, symetryczne liście, płynnie przechodzące w zachowaną tylko u nasady tulejkę, co zbliża go do wymienionego typu II:1, choć ich podcinany, przewężający się profil odnosi się bardziej do okazów II grupy chronologicznej, z odmiennie ukształtowaną dolną nasadą i podcięciem liści, jak w typie II:10, warianty 4–8 (A. I. Meljukowa 1964, ryc. 1, tabl. V; tabl. 7, N:3). Porównywalne okazy z ziem polskich wystąpiły w grodzie i osadzie obronnej w Strzegomiu oraz w grodzie w Wicinie (M. Gedl 2014, s. 59–60, tabl. 7: 456, 459, 465, 480). Odkryte grociki wpisują się w kontekst licznych ich znalezisk z obszaru Polski (Z. Bukowski 1978, 166–184, tabl. 1–2, mapa 1; J. Fogel 1979, s. 128, tabl. XIII:25; M. Burghardt 2009, s. 54, tabl. V; M. Gedl 2014, s. 52–71; tabl. 30), w znacznej części łączących się z tzw. 2. falą najazdów scytyjskich między połową VI a początkiem V w. p.n.e., uściślaną do końca VI w. p.n.e., której widocz-

¹ Silny nadkład mineralno-korozyjny zacierał w momencie odkrycia morfologię obydwu grocików, co stanowiło przyczynę pierwotnej błędnej interpretacji chronologicznej grobu, łączącej go z kręgiem mogiłowym. W tym też kontekście został on umieszczony w publikacji w ramach Raportu 2005–2006 (I. Marchelak 2011, s. 79, ryc. 17), czemu niestety nie mogła zapobiec przesunięta w czasie konserwacja obydwu okazów, a nad czym ubolewa autor opracowania.

Ryc. 57. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja strefy sepulkralnej z późnego okresu halszackiego. A/ grób szkieletowy (obiekt 294), B/ groby ciałopalne jamowe (obiekty 430, 432), C/ grób ciałopalny popielnicowy (obiekt 504).

Fig. 57. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Location of the cemetery zone from the Late Hallstatt period. A/ skeletal burial (feature 294); B/ cremation pit burial (features 430, 432); C/ urn grave (feature 504).

nym efektem mają być przede wszystkim zniszczone osiedla obronne, np. Strzegom, Polanowice, Wicina, Kamieniec (Z. Bukowski 1978, s. 378, 380, 395–406, 410, mapa 1). Dla obydwu grocików w Pracowni Konserwacji Zabytków Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi zostały wykonane badania składu chemicznego (patrz analiza H. Młodeckiej w tym tomie).

Z kolei przyjrzymy się szczególnej formie pochówki. Dla jego szkieletowego charakteru punktem odniesienia mogą być obiekty odkryte w południowo-wschodniej części Pojezierza Wielkopolskiego, w Brześciu Kujawskim, Lachmirowicach Radojewicach, Czerniaku, Koninie-Grójcu oraz Witkowicach, które są łączone z oddziaływaniami w późnej epoce brązu grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej (K. Szamałek 1995, s. 216–221; 2002, s. 253; M. Gedl 2005, s. 57). Część z wymienionych pochówek posiadała konstrukcje w postaci obwarowań kamiennych, prostokątny kształt i orientację na linii północ-południe, z głową zmarłego skierowaną na południe. W wypadku jednego z grobów z Lachmirowic sugerowany jest także nakrywający go bruk kamienny (K. Szamałek 1995, s. 255; 2002, ryc. 2; K. Szamałek, U. Narożna-Szamałek 1997, s. 51). W odniesieniu do odkrycia z Ludwinowa problemem jest chronologia wymienionych obiektów, umieszczanych w ramach V EB – HC, co wskazuje na ich rozłączne horyzonty czasowe.

Tak więc zarówno w odniesieniu do morfologii i charakteru oraz wyposażenia grobu z Ludwinowa, należy patrzeć na niego jako obcy element w miejscowym środowisku. Kontekst ten nasuwają także inne odkrycia o proveniencji wschodniej, w tym scytyjskiej, w bliskim rejonie stanowiska w Ludwinowie, a mianowicie pełny pakiet kulturowy widoczny w zespole z relikami domu – obiektem 806 na stanowisku 3 w Brześciu Kujawskim (zausznice gwoździowane, żelazny grot oszczepu, wyroby z kości, ceramika), a także wyposażenie dwóch grobów z Gustorzyna stan. 1 (4 zausznice gwoździowate, ceramika) oraz pozbawione bliższego kontekstu znalezisko pojedynczej zausznicy gwoździowanej z Kolonii Dębice (R. Grygiel 1995, s. 338–348, 351, ryc. 9–15, 24, 28:a, h, 30, 31). Wymienione odkrycia wpisują się w okoliczności migracji grup ludzkich z południowego-wschodu, łączonych m.in. z grupą wysocką, w wyniku wydarzeń jakie miały miejsce na obszarze nadczarnomorskim w końcu VI w. p.n.e. podczas wyprawy Persów na Scytów w latach około 514–512 p.n.e. (R. Grygiel 1995, s. 348), a której reperkusją miała być wspomniana 2. fala najazdów scytyjskich, zarejestrowana także na obszarze południowo-zachodniej Słowacji, Moraw oraz dorzecza Odry i Warty (Z. Bukowski 1978, s. 410). Tak więc najpewniej w ten kontekst kulturowy należy również wpisać morfologię i charakter grobu z obiektu 294. Szkieletowemu obrządkowi w obrębie kultury wysockiej towarzyszyły niekiedy rozbudowane konstrukcje kamienne, np. w dwóch grobach na cmentarzysku z Rakowa Kątów (*Rakiv Kut*), m.in. z zausznicami gwoździowanymi w wyposażeniu, datowanych na 2. połowę VII – początek VI w. p.n.e., a być może o nieco szerszej chronologii (A. Gawlik 2005, 210–212, ryc. 3), choć jest to rzadkie zjawisko (np. brak obstaw na cmentarzysku w Wysocku; T. Sulimirski 1931, s. 7).

Pojawienie się w rozpatrywanym odcinku czasu (zapewne dosyć krótkim) na obszarze wschodnich Kujaw wraz z przedstawicielami tej migracji nowych elementów kulturowych, w ujęciu R. Grygiela (1995, s. 351, 356, 358) stanowiłoby zaczyn w procesie transformacji miejscowego podłoża schyłkowej kultury łużyckiej do wczesnej kultury grobów kloszowych, co zachodziłoby także na sąsiednim obszarze Mazowsza.

Z kości z grobu uzyskano datę C-14 (Poz-51799: 2590±30 BP) o przedziałach kalibracyjnych 804 (68,2%) 778calBC oraz 820 (92,7 %) 754calBC, 680 (1,4 %) 670calBC, 608 (1,3%) 594calBC. Powyższe wyniki mieszczące się w największych przedziałach prawdopodobieństwa między końcem IX a połową VIII w., zaś w pozostałych generalnie nie wchodzące w VI w, radykalnie odbiegają od przedstawionego kontekstu chronologiczno-kulturowego grobu, co na obecnym etapie interpretacji trudno inaczej ocenić, aniżeli jako rezultat wpływu czynników środowiskowymi (efektem był dosyć niski poziom azotu i węgla w oddanych do analizy 2 próbach kości, co w wypadku jednej spowodowało brak możliwości przeprowadzenia datowania).

W odległości około 10 m na WNW od obiektu 294 odkryto 2 ciałopalne groby jamowe (obiekty 430 i 432).

Grób oznaczony jako obiekt 430 wystąpił w postaci owalnej, płytkiej jamy (0, 12 m głębokości), o wymiarach 0,68×0,48 m (tabl. 147: 5), w której wypełniku której wystąpiły szczątki jednego osobnika, niemożliwe do oznaczenia pod kątem płci oraz wieku (patrz analiza antropologiczna A. Zielińskiej). To-

warzyszyły mu 4 fragmenty miseczki z wgłębieniem podkrawędnym (tabl. 147: 6), formy charakterystycznej dla okresu halsztackiego (I. Jadczykowa 1990, tabl. XV: 1; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, s. 152, tabl. III: D1h; I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 77–79, ryc. 15), a następnie kontynuowanej w zespołach kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych (M. Andrzejowska 1995, ryc. 7: a, c; 9: d, j, k; I. Jadczykowa 1991, tabl. V: 1, 5, 9, 11; VI: 1).

Z kolei grób oznaczony jako obiekt 432 zarejestrowano także w postaci płytkiego, nieregularnego zagłębienia (0,2 m głębokości), o wymiarach 0,98×0,64 m (tabl. 147: 1), w którego wypełniku natrafiono na szczątki jednego osobnika dorosłego, prawdopodobnie płci męskiej w wieku *adultus/maturus* (około 30–40 lat). Zawartość grobu stanowiło 6 fragmentów ceramiki, tylko z jednym fragmentem diagnostycznym w postaci brzegu naczynia garnkowego, typu jajowatego lub beczułkowatego (tabl. 147:3), a więc formy charakterystycznej dla późnej epoki brązu i okresu halsztackiego (I. Marchelak, L. Tyszler 2003, ryc. 10; 102), fragment żelaznej brzytwy (tabl. 147: 4), charakterystycznej dla okresu HC (M. Gedl 1981, s. 39, tabl. 10:137; 39) oraz toporek kamienny (tabl. 147:2). Toporek, silnie zniszczony w wyniku długiej eksploatacji, najprawdopodobniej pierwotnie miał formę pięcioboczną, występującą w kulturze łużyckiej aż do okresu halsztackiego włącznie (J. Ostoja-Zagórski 1978, s. 102, ryc. 15: l, l; D. Durczewski 1985, s. 56–57, ryc. 6, tabl. 38: 2, 4, 6–7, 9–10; 39: 1–2; M. Gedl 1989a, s. 673). W kontekście ogólnej oceny omawianej strefy sepulkralnej, w jego wypadku nie można wykluczyć także formy bliższej tego typu wyrobom występującym w kulturze wysockiej (T. Sulimirski 1931, s. 140, tabl. XXVII: 22, 26). W strefie drugiego grobu wystąpiły relikty budynku naziemnego z innego poziomu chronologicznego (obiekt 431, ha III ary 66/67), w którego płytkim wypełniku, w pobliżu grobu, wystąpiło 21 fragmentów brzuśców naczyń, najwyraźniej pochodzących z jego rozwleczonej partii stropowej.

W obydwu grobach odnotowano nieliczne drobne fragmenty kości zwierzęcych (1 fr. w obiekcie 430 i 3 fr. w obiekcie 432), których obecność wpisuje się w zwyczaję pogrzebowe obserwowane tak na cmentarzyskach kultury łużyckiej (R. Abłamowicz 1995), jak i kultury grobów kloszowych, szczególnie w obrębie grobów jamowych (T. Węgrzynowicz 1976, s. 265, tabela 2).

Wreszcie w odległości około 30 m na W od obiektów 430 i 432 wystąpił kolejny grób pojedynczy, obiekt 504 (tabl. 147: 7–9), odkryty w postaci wkopanej w starszą jamę (obiekt 467 B) większej miski zawierającej szczątki ludzkie, podobnie jak zdeponowane w niej kolejne, miniaturowe naczynie wazowate, także pełniące funkcję popielnicy. Obydwa naczynia zawierały szczątki dziecka w wieku 4–6 lat (patrz analiza antropologiczna W. Lorkiewicz). Profilowanie misy wpisuje się w stylistykę „łużycką”, z odniesieniem do niektórych form mis oraz szczególnie czerpaków (J. Chudziakowa 1974, tabl. VIII: 7; IX: 7; D. Durczewski 1985, tabl. 23–24; R. Mikłaszewska-Balcer 1991, tabl. III), choć występuje jeszcze w starszych zespołach kloszowo-pomorskich. Naczynie wyróżnia jednak technologia, bliższa surowcowo formom garnkowatym i jak się wydaje, odmienna od warsztatu ceramicznego łużyckiego. Technologicznie była do niej zbliżona także miska z grobu – obiektu 430. Niezbyt charakterystyczne naczynie miniaturowe, którego forma, jak się wydaje, jest także efektem raczej niskiej biegłości technicznej, nie daje podstaw do szerszej analizy typologicznej, w każdym razie nie odbiega od niektórych form miniaturowych czy też dużych naczyń spotykanych w późnej kulturze łużyckiej (J. Chudziakowa 1968, tabl. XXVII; J. Ostoja-Zagórski 1978, ryc. 3: B; D. Durczewski 1985, tabl. 26: 3).

Z grobu uzyskano datę C-14 (Poz-46273, 2450±30 BP), z przedziałami kalibracyjnymi przy prawdopodobieństwie 95,4 %: 754 (26.7%) 680calBC, 670 (15.5%) 608calBC i 595 (53,2 %) 411calBC, z których ostatni wskazywałby na młodszy odcinek okresu halsztackiego (Ha D) lub przełom okresów halsztackiego i lateńskiego, co wpisuje się w kontekst chronologiczny grobu - obiektu 294.

Wydaje się, że w stosunku do przedstawionych grobów można upatrywać ich wspólnego kontekstu przestrzenno-chronologicznego. Z jednej strony zwraca uwagę ich zdeponowanie w niedalekiej odległości od siebie, z drugiej peryferyjny charakter wyznaczonej przez nie strefy, obejmującej nieliczne pochówki w jej zasięgu. Odkrycie obiektu 504 blisko granicy pasa badawczego, być może jest wskazówką kontynuacji omawianej strefy sepulkralnej w formie większej nekropoli, co nie podważa faktu, że i w takim wypadku znajdowałyby się na jej obrzeżu. Związek naczyń z obiektów 504 i 432 pod względem technologii, wyróżniającej się jednak w stosunku do klasycznego warsztatu łużyckiego, być może stanowi wyraz podobnych relacji zaobserwowanych w przytaczanych już zespołach z obiektu 806 z Brześcia Ku-

jawskiego oraz z grobów z Gustorzyna, także odmiennych technologicznie od miejscowych materiałów ceramicznych (R. Grygiel 1995, s. 338–339, 351).

Przedstawione obserwacje nakazują traktować omawianą strefę sepulkralną jako miejsce grzebania ludności o odmiennych korzeniach od miejscowego podłoża, co stanowiłoby paralelę do relacji odnotowanych w Brześciu Kujawskim i Gustorzynie, choć zróżnicowany typ pochówków, z obecnym ciałopaleniem, może stanowić już wyraz pewnej asymilacji, podobnie jak formy naczyń, których odrębny charakter warunkowałaby technologia.

Charakter analizowanej strefy stanowi podstawę do traktowania jej w odkrytym zasięgu raczej jako odrębnego elementu przestrzenno-kulturowego w stosunku do zarejestrowanych w pewnym oddaleniu reliktyw kultury łużyckiej z późnej epoki brązu/ okresu halsztackiego. Dotyczy to także przedstawionego w dalszej części publikacji zespołu pomorsko-kloszowego, z późniejszego poziomu chronologicznego. Jednak potencjalny związek omówionych elementów z etapem wykształcania się inicjalnej fazy kultury grobów kloszowych, nie wyklucza wpisania ich jednak w pewną ciągłość osadniczą na stanowisku od tego poziomu chronologicznego, być może manifestującą się poza granicą pasa badawczego. Odkrycie w pobliżu tej strefy innego, również niejako peryferyjnego obiektu sepulkralnego, w postaci omawianego dalej grobu zbiorowego kultury pomorskiej (obiekt 438), być może jest przejawem kontynuacji takiego charakteru tego miejsca.

